

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚОЛДАНЫСТАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ИНСТИТУТЫНЫҢ МӘНІ

*Кожамжарова Н.Н. Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясының жоғары оқудан кейінгі білім беру факультетінің 2-курс
магистранты, полиция аға лейтенанты*

Қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі институтынсыз қылмыстық құқық бұзушылықтарға нақты, толық қылмыстық-құқықтық сипаттама беру мүмкін емес. Құқықтық құбылыстарды кешенді түрде зерттеу ғылыми әдіснама негіздері талаптарына жауап беріп, тиісті қылмыстық-құқықтық құбылыстың теориялық және заңнамалық түсінігін жетілдіруге, терминологиясын нақтылап, қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі нысанын белгілеудегі ақауларды жоюға мүмкіндік береді. Қазіргі қолданыстағы қылмыстық заңнама негізінде көптік нысанын зерделеу айрықша өзекті деп санаймыз. Ол ең алдымен, қылмыстық құқық бұзушылықтардың қылмыстар мен теріс қылықтар деп бөлінуіне және қылмыстар рецидиві құрылымының айтарлықтай өзгеруіне байланысты [1].

Қылмыстық заңнаманы қайта қарастыру кезінде қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі институтының кешенді түрде зерттелмеуі қазіргі қылмыстық заңнамадағы бірқатар олқылықтардың туындауына себеп болып отыр. Қылмыстар рецидиві қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігінің құқық қолдану практикасында ең жиі кездесетін нысаны. Қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі дегеніміз – бір адамның түрлі жағдайларда әр қылмыстық құқық бұзушылық бойынша қылмыстық жауаптылыққа тартуға заңды негіз болатын бір қылмыстық құқық бұзушылықтан артық құқық бұзушылықтар жасауы.

Қылмыстық құқық теориясында кейбір зерттеушілер қылмыстық заңнама мәтініне «қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі» ұғымын енгізу туралы пікірлер білдіргенімен, бұл термин қылмыстық заңнамада жоқ, ол тек теорияда ғана қарастырылады. Қазіргі қолданыстағы заңнама шеңберінде де, оның алдындағы заңнама аясында да қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі мәселесі кешенді түрде қарастырылған емес.

Қылмыстық құқық ғылымында қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігінің дәстүрлі белгілеріне мыналар жатады: 1) жеке адамның немесе топтың екі немесе онан да көп қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауы; 2) құрылымы бойынша жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтар аяқталған немесе аяқталмаған болуы; 3) қылмыстық құқық бұзушылықтар орындаушы немесе қатысушының басқа рөлінде жасалуы; 4) кем дегенде екі қылмыстық құқық бұзушылық бойынша қылмыстық-құқықтық салдар сақталып, адамды (адамдар тобын) жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың кем дегенде екеуі бойынша қылмыстық жауаптылыққа тарту үшін процессуалдық кедергінің болмауы.

Сонымен, қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі дегеніміз – бір адамның бір әрекет (әрекетсіздік) немесе біртіндеп екі немесе онан да көп әрекет (әрекетсіздік) жасауы арқылы бір немесе әртүрлі қылмыстық құқық бұзушылықтар құрамына жататын немесе сол адамның сотталу фактісінен кейін (қылмыстар рецидиві кезінде заңмен көзделген жағдайда) алдыңғы жасаған қылмыстық құқық бұзушылығының кем дегенде екеуі бойынша қылмыстық-құқықтық салдары жойылмаған және қылмыстық іс қозғау үшін процессуалдық кедергі болмаған жағдайда екі немесе онан да көп қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауы кезіндегі құқықтық жағдайы.

Қылмыстық құқық ғылымында қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігіне берілген анықтамалар жеткілікті. Мысалы, А.А. Рождествина: «қылмыстар көптігі – бір адамның бірнеше қылмыс жасап, олардың әрқайсының қылмыстық-құқықтық нормалармен қарастырылып, өз қылмыстық-құқықтық мәнін сақтауы», – дейді [2].

И.В. Кушнир «қылмыстар көптігін бір адамның бір уақытта немесе біртіндеп қылмыстық-құқықтық салдар туындатушы екі және онан да көп қылмыс жасауы»,– деп түсіндіреді [3].

Ал В.С. Комиссаров «Қылмыстар көптігі – бұл кем дегенде жасаған екі қылмысы бойынша қылмыстық жауаптылыққа тарту мүмкіндігі жоққа шығарылмайтын, адамның екі және онан да көп қылмыстар жасауы», – деген анықтама береді [4].

Қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі нысандарын топтастыру және олардың қоғамдық қауіптілік дәрежесін белгілеу кезінде ең алдымен екі немесе онан да көп қылмыстық құқық бұзушылықтар жасау кезіндегі қайталану белгісінің бар-жоқтығын анықтап алу қажет. Қазіргі заңнама ережелеріне сәйкес қылмыстық құқық бұзушылықтардың идеалды жиынтығында ғана қайталану белгісі жоқ. Себебі бұл жағдай бір әрекетпен (әрекетсіздікпен) қылмыстық заңның ерекше бөлігінің түрлі баптарымен қарастырылатын екі және онан да көп қылмыстық құқық бұзушылықтардың жасалу фактісі жайлы белгіленеді. Ал басқа жағдайларда қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігінің барлық нысандары қандай да бір қосымша белгілерді құрайтын түрлі нысандағы қылмыстық жазаланушы әрекеттердің қайталану белгісінен тұрады. Қылмыстық заңда қарастырылатын қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігімен қатар заңмен реттелу шеңберінен тыс қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігін де қайталану ретінде белгілеуге болады. Қолданыстағы қылмыстық заң бойынша есепке алынған қылмыстық құқық бұзушылықтардың қайталану түрлеріне мыналарды жатқызамыз:

1. Ұқсас қылмыстық теріс қылықтар жасалғанда орын алатын қылмыстық теріс қылықтардың бірнеше рет жасалуы;

2. Қазақстан Республикасы ҚК-нің Ерекше бөлігінің бір бабында немесе бабының бөлігінде көзделген екі немесе одан да көп іс-әрекетті жасау қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірнеше рет жасалуы деп танылады және осы кодекстің 12-бабына сәйкес қылмыс және қылмыстық теріс қылық өзара бірнеше рет қылмыстық құқық бұзушылық жасауды құрамайды;

3. Қылмыстық заңнаманың бір бабында көзделіп, түрлі уақытта жасалған (бірнеше рет жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтарға жатпайтын жағдайлар) қылмыстық теріс қылық пен қылмыс жасау кезінде туындайтын қылмыстық құқық бұзушылықтардың нақты жиынтығы;

4. Бір баптың түрлі бөліктерінде көзделген (жоғарыда көрсетілген үшінші тармақты қоспағанда) біртекті қылмыстық құқық бұзушылықтардың нақты жиынтығы;

5. Қазақстан Республикасы ҚК-нің Ерекше бөлігінің түрлі баптарымен көзделген түрлі текті қылмыстық құқық бұзушылықтардың нақты жиынтығы;

6. Қылмыстардың заң жүзіндегі рецидиві, яғни бұрын ауыр немесе аса ауыр қылмыстар жасағаны үшін бас бостандығынан айыруға сотталған адамның ауыр және аса ауыр қылмыстар жасауы.

Дегенмен, қылмыстық құқық бұзушылықтың қайталану нысандарының барлығы дерлік заңнамалық тұрғыдан бекітілген деп айта алмаймыз. Бұрынғы (1997 жылы қабылданған) қылмыстық заңнамамен салыстыратын болсақ, қазіргі қолданыстағы қылмыстық заңнамамызда есепке алынбаған қайталану нысандары жеткілікті. Бұл негізінен қылмыстар рецидиві құрылымының өзгеруімен байланысты. Қазіргі қолданыстағы қылмыстық заңнамада онша ауыр емес қылмыстар немесе ауырлығы орташа қылмыстар жасағаны үшін сотталғандығы бар адамның санаты бойынша кез-келген ауырлықтағы қылмысты қайталап жасау (оның ішінде ауыр және аса ауыр қылмыстар) фактісі есепке алынбайды. Сондай-ақ, ауыр қылмыс жасағаны үшін бас бостандығынан айырумен байланыссыз жаза түріне немесе шартты түрде сотталған және соттылығы жойылмаған тұлғаның жаңадан ауыр немесе аса ауыр қылмыс жасау жағдайлары да қылмыстық-құқықтық мәні бар қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі шеңберінен тыс қалады. Мұны қылмыстық құқық бұзушылықтардың қайталануын қылмыстық-құқықтық есепке алуда жіберілген айтарлықтай кемшілік деп санаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі. – Алматы: Норма-К, 2021. – 267 б.

2. Рождествина А.А. Уголовное право: общая часть. – М., 2009. – 362 с.
3. Кушнир И.В. Уголовное право. – М., 2000. – 385 с.
4. Уголовное право Российской Федерации / под. ред. В.С. Комиссарова, Н.Е. Крыловой, И.М. Тяжковой. – М., 2012. – 879 с.

СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА НАКАЗАНИЙ ЗА ЗАХВАТ ВЛАСТИ В ГОСУДАРСТВАХ-ЧЛЕНАХ ЕАЭС

*Краснова К.А., кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры уголовного права Северо-Западного филиала ФГБОУВО
«Российский государственный университет правосудия»*

В третьем десятилетии XXI столетия насильственные формы захвата власти остаются по-прежнему востребованными способами преодоления внутривластного кризиса в той или иной стране [1]. Действительно, политическая власть, предполагающая возможность распоряжения природными, экономическими, человеческими и иными ресурсами, всегда будет представлять интерес для социальных групп, желающих воспользоваться ими в тех или иных целях [2]. 2021 год отмечен двумя успешными попытками захвата власти в Мьянме (1 февраля) и Афганистане (15 августа). Можно прогнозировать, что процесс разрешения политических кризисов в нарушение Конституции той или иной страны будет только набирать силу.

Неспокойная политическая ситуация складывается и в государствах-членах ЕАЭС. В последние годы с разной степенью успешности предпринимались попытки захвата власти неконституционным путем в Республике Армения (2018 г.), Республике Беларусь (2021 г.), Республике Казахстан (2022 г.), Киргизской Республике (2020 г.).

Одной из особенностей попыток неконституционного перехода публичной власти на постсоветском пространстве выступает политическая реципрокность, фиксирующая процесс нелегитимного получения (захвата) власти как дара определенному лидеру от участников захвата и его безусловную обязанность возмещать этот дар под угрозой потерять власть [3, с. 41].

Нельзя не отметить участие внешних сил в попытках неконституционного захвата власти. В литературе отмечается, что США и их союзники формируют новую мировую систему «управляемый хаос», используя манипулятивные технологии «цветных революций» [4, с. 192].

Таким образом, насущной задачей государств-членов ЕАЭС является недопущение неконституционного захвата власти внутри страны, в том числе при участии иностранных боевиков-террористов [5]. Эта задача порождает необходимость совершенствования уголовного законодательства в части, касающейся ответственности за насильственные формы захвата власти в условиях, когда попытки неконституционного перехода публичной власти продолжают предприниматься в современных реалиях.

Политические кризисы в отдельных государствах-членах ЕАЭС с неизбежностью поднимают вопрос о соотношении уголовно-правовых средств и цели предупреждения неконституционного перехода власти в отдельно взятой стране. Как правило, соответствующие уголовно-правовые запреты практически не используются или факты их применения единичны. Вместе с тем они обладают значительным предупредительным потенциалом, обеспеченным строгими мерами уголовной репрессии.

В рамках настоящей статьи обратимся к обзору санкций, которые содержатся в нормах об ответственности за захват власти в национальных уголовных законах.

Республика Армения (РА). В ст. 300 УК РА установлена уголовная ответственность за: узурпацию власти (ч. 1); удержание власти (ч. 2). За совершение указанных